

İstiklal Savaşı: Aktörler ve Vizyonlar

Türk ve dünya tarihi içinde oldukça özgün bir yer edinmiş Millî Mücadele dönemi hakkında hatırı sayılır eserler üretildi. Uzmanlara bakılırsa İstanbul'un işgal dönemi haricinde (ki Kemal Tahir'in romanları bir nebze bu dönemi aydınlatır) geri kalan tüm boyutları esaslı şekilde incelendi. Buna rağmen kamunun Millî Mücadele ve İstiklal Savaşı kavrayışı oldukça eksik ve çelişkili görünmektedir. İdeolojik duruşlara göre Millî Mücadele döneminin isimlendirilişi bile değişiklik göstermektedir. Konunun uzmanı ve alakadarı olmayanlar bir yana, nice akademisyen, öğretmen, siyasetçi ve diğerlerinin mevzuyu anlamakta yetersiz olduklarına her ortamda şahitlik edilmektedir. Taraf ve bîtaraf olma alışkanlığımız kavrayışımızı oldukça köreltmüş ve empati yeteneğimizi vasat düzeyde tutmuştur. Ben bu yazıda döneme dair okumalarımın yola çıkarak Millî Mücadele dönemi aktörlerinin kavrayışlarına dair çok kısa açıklamalar sunmaya çalışacağım.

1. İttihatçılar:

İttihatçılar mevzusu Millî Mücadele döneminde en sık tartışılan konuların başında geliyor. Gerek işgalci kuvvetler, gerek padişah ve İstanbul hükümeti, gerekse de Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçı değerlendirmesi oldukça olumsuz. Sayılan aktörlerin hepsi İttihatçıların savaşın tek sorumlusu olarak görmekteler. (Mustafa Kemal Paşa'nın Dünya Savaşı'na Türkiye'nin girişi hakkındaki görüşü "savaşa girmenin zorunlu olduğu" yönündeydi ancak İttihatçıların ülkeyi çok erken bir dönemde savaşa soktuğunu düşünüyordu.) İngiltere bunun intikamını almak için İttihatçılarla uzaktan yakından alakası bulunan herkesi ya sürgüne göndermiştir ya da idam etmiştir. Yine Vahdettin de kurulacak olan yeni mecliste ve hükümette İttihatçılıkla ilişkisi bulunan bir kişiyi görmek istememiştir. Hatta Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine kimin seçileceği konusunda yapılan tartışmalarda İngiltere ve Vahdettin seçilecek kişinin İttihatçı olmaması konusunda büyük bir özen göstermişlerdir. Neticede Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılara olan mesafesi bilindiği için onun Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak atanmasında herhangi bir beis görülmemiştir.

Millî Mücadele döneminde İttihatçı tartışmasının bir başka yönü onların Millî Savaş'a katkı sunup sunmadığıyla ilgilidir. Cumhuriyet'in ilk dönemindeki tarih anlatısında İttihatçıların etkisi olabildiğince göz ardı edilse de İttihatçılığıyla nam salmış birçok ismin İstiklal Savaşı'nda aktif rol oynadığı bugün çok iyi şekilde bilinmektedir. 1918'de Enver Paşa'nın savaşın muhtemel gidişatını görerek hiç yıpranmamış bir orduyu Doğu'ya doğru hareket ettirme emri vermesi, bu ordunun ise Millî Mücadele'nin gerçekleşmesinde en önemli güçlerden biri olması katkıları olarak zikredilebilir. Haricinde Talat Paşa'nın emriyle kurulan Karakol Cemiyeti'nin yürüttüğü istihbari faaliyetler ve bilhassa da Ankara'ya silahların gönderilmesinde oynamış olduğu etkin rol aynı kapsamda ifade edilebilir. Fevzi ve İsmet Paşaların dahi bu örgüt aracılığıyla Anadolu'ya geçtiği bilinmektedir. Yine Enver Paşa'nın Millî Mücadele'yi çok yakından takip ettiğini Mustafa Kemal Paşa ile olan yazışmalarından biliyoruz. Hatta Enver Paşa'nın Sakarya Savaşı'nda Türk ordusunun kaybetmesi durumunda derleyeceği bir orduyla mücadeleyi devam ettireceğini beyan etmesi bu ilgiyi çok net bir şekilde göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Enver Paşa'nın Anadolu'ya girişini engelleme teşebbüsleri onun dahi bu iddiayı ne denli ciddiye aldığını göstermektedir. Dolayısıyla İttihatçı birçok subay ve aydının yanı sıra Talat ve Enver Paşaların Millî Mücadele'ye ilgisi ve desteği aşikârdır. Talat Paşa Almanya'dan daha diplomatik bir mücadele tarzı benimsemişken Enver Paşa bilhassa İngilizlerle mücadele etme hırsıyla savaşın cephe ve boyutunu genişletme amacı gütmüştür.

2. Padişah ve Damat Ferit:

Millî Mücadele döneminin en anlaşılacak istenmeyen aktörleri belki de Vahdettin ve Damat Ferit olmuştur. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından onlara atfedilen "hainlik" damgası hiç de şaşırtıcı olmamakla birlikte abartılıdır. Bu görüşün aksine, özellikle Vahdettin'e atfedilen "Millî Mücadele'nin" başlatıcısı olma övgüsü ise biraz gülünçtür. İki tarafın savunucularının da belgeler

dayanmasına rağmen uç yorumlarda bulunması en çok psikolojik faktörleri es geçme ve empati yapma eksikliği nedeniyledir. 1918'den sonra Vahdettin ve Damat Ferit'in vizyonu değerlendirilmeye muhtaçtır. Türkiye'de tarih belgelerine ve bunları okuyup değerlendirebilme yeteneğime güvensen derhal Damat Ferit'in biyografisini yazmak isterdim. Elbette tarihî kişilere taraf olma ihtiyacı hissedenler bu isteğimi hor görecektir. Her ne kadar padişahın ve Damat Ferit'in görüşlerini bihakkın değerlendirme imkânım bulunmasa da çok kısa bir şekilde özetlemeye çalışacağım.

4 Temmuz'da hiç beklemediği bir anda kendisini padişah olarak bulan Vahdettin'in ilk amacı savaşı sonlandırmaktı. Zaten bu amacına ulaşmak için İngiliz dostluğuyla bilinen Damat Ferit'i sadrazam olarak yanına aldı ve Fransız dostu olarak bilinen General İzzet Paşa'yı Fransız makamlarıyla görüşmek üzere göndermeye çalıştı. Vahdettin, bu hamlesiyle yaklaşık 200 yıllık hanedan politikasını devam ettirmek istediğini gösteriyordu. (Nitekim imparatorluk gerilemeye başladığından beri çare olarak Düvel-i Muazzama'ya yakın isimler üst kadrolara getirilerek denge politikası icra edilmeye çalışılıyordu.) Neticede çok ağır mütareke şartlarına rağmen ne pahasına olursa olsun barış yapmayı kabul etti. Vahdettin'in bundan sonraki amacı İngilizlerce tanınmaktı ki bu isteğinin karşılığını da aldı.

Bu iki amacın gerçekleşmesinin ardından Damat Ferit'in de etkisiyle Vahdettin'in tek bir amacı kalmıştı: İngiliz mandası olmayı İngilizlere kabul ettirmek. İşte bu son amaç Millî Mücadele sonrası tarih anlatısında iyi şekilde kavranamamıştır. Pek tabii mandacılığın reddedilmiş olması Türk tarihi için bir övünçtür ancak mevcut şartlar içerisinde mandacılık görüşünü reddeden akli başında birini bulmak pek mümkün değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın dahi Erzurum Kongresi'nden sonra Amerika'nın Türkiye'yi mandasına kabul etmesine dair bir mektubu imzaladığı bilinmektedir. Burada gözlerden kaçan nokta, mandacılık teklifinin ne İngilizlerden ne de Amerika'dan gelmiş olmasıdır. Hatta iki devlet de bu teklifi reddetmişlerdir. Vahdettin'in ve Damat Ferit'in İngiliz mandasını istemelerindeki amaç imparatorluk bütünlüğünü korumaktır. Sevr Antlaşması'ndan önce Damat Ferit'in raporlaştırdığı ve İngiltere'ye sunduğu teklifi anlamak büyük ölçüde bu meseleyi anlamak demektir.

Bu rapora göre Arap olmayan ülkeler doğrudan padişaha bağlanmalıdır, Arap ülkelere özerklik sağlanmalıdır ancak onların da halifeye bağlılığı devam etmelidir, sultan dış politikanın icrasında mutlak serbest olmalıdır ve imparatorluk arazisinde küçülme olmamalıdır. Bunun yanında 15 yıllığına İngiltere'nin, padişahın atadığı valilerin yanında bir müsteşar göndermesi ve maliyede tam denetim sağlamaları teklif edilmektedir. Haliyle padişahın amacı İngiltere sayesinde ve desteğiyle imparatorluk bütünlüğünü muhafaza etmek ve hatta ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlamaktır. Bu istek İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. Ancak padişahın son âna kadar bu teklifte ısrar ettiği görülmektedir.

Eğer bu düşünce göz önünde tutulursa Vahdettin'in Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinde "Paşa, Paşa memleketin kaderi sana bağlıdır" cümlesi de daha iyi anlaşılacaktır. Genelde Vahdettin yanlıları bu ifadeyi Vahdettin'in Millî Mücadele'yi başlattığı şeklinde yorumlamaktadır, karşıt görüşte olanlar bu görüşmeyi inkâr etmektedir. Bir kere Gothhard Jaeschke'ye bakılacak olursa bu görüşme gerçektir. Ancak padişahın bu ifadesindeki asıl neden Mondros Mütarekesi ile alakalıdır. Çünkü mütarekeye göre ülkenin herhangi bir yerinde karışıklık çıkarsa İtilaf devletlerinin buraya müdahale etme hakkı bulunmaktadır. Zaten Dokuzuncu Ordu Müfettişliği de bölgede azınlıklara karşı bir müdahale olmasını diye mütarekeye uygun olarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla Vahdettin, Mustafa Kemal'e Millî Mücadele'yi başlat diye değil, tam aksine öylesi bir karışıklığı engelle diye bu konuşmayı yapmıştır. Yine, düşman askerlerini ve gemisini görmeye dahi dayanamayan padişahın işgalcilere karşı gerçekleşen saldırıları kınamasının asıl nedeni de budur. Ona göre tek kurtuluş yolu belirli süreliğine İngilizlerin himayesine girmektir ve daha sonra geleneksel imparator/halife siyasetine devam etmektir.

3. Milliyetçiler:

Sıra geldi Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğini yaptığı milliyetçi cenaha. Bu ibareyi kullanmamın sebebi dönemin önde gelen uluslararası gazetelerinin Millî Mücadele'yi gerçekleştirenleri bu adla anıyor olmaları ve gerçekten de onların en belirgin özelliğinin bu olması. Zira bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmadan önce dahi yerel direniş örgütleri kurulmuştu ancak bunların hiçbirisi ne imparatorluğu kurtarmayı tahayyül ediyor ne de millî bir devlet kurmak istiyorlardı. Hatta yerel güç odaklarının bazıları kurmuş oldukları otoriteden o denli memnundular ki düzenli orduya karşı direniş sergiliyorlardı. Oysa Mustafa Kemal Paşa'nın tasavvuru ne yerel bir direniş kurmak ne de imparatorluğu

kurtarmaktı; o 1907 yılından beri düşlediği Türk millî devletini inşa etmek istiyordu. Bu iddia biraz abartılı olacaktır ancak 1914 yılında karar merciinde olsaydı daha sonra Misak-ı Millî olarak adlandırılacak sınıra ordusunu çeker, savaşa ancak işgal kuvvetleri bu sınıra dayanırsa girerdi. Haliyle Yemen’de, Mekke ve Medine’de bir savaşa dahil olmayı pek de istemezdi. Bu kısmı anlamak mühimdir çünkü padişah ve Mustafa Kemal Paşa’nın vizyonları en çok burada ayrılmaktadır. Padişah geleneksel/toprağa dayalı imparatorluk siyasetini devam ettirmek isterken Mustafa Kemal Paşa toprağa bağlı olmayan, haliyle büyük toprak parçalarına ihtiyaç olmayan küçük, belirli bir ulus devleti tercih ediyordu. Bu nedenle mücadele biçimleri de sahip oldukları vizyonlara göre farklılaşıyordu.

Millî Mücadele kadrosunu milliyetçiler olarak adlandırmayı doğru bulmamın başka bir nedeni, bu kadronun meclise dayalı bir irade ile hareket etme istekleridir. Her ne kadar Millî Mücadele süresince Ankara Hükümeti padişaha karşı olumsuz bir davranışta bulunmamışsa da millî iradeye dayalı bir meclisin doğal rakibi padişah olmaktadır. Milliyetçilik ile demokrasi ikiz kardeşler önermesinin doğru olmasının en önemli nedenlerinden biri de yine millî iradeye dayalı bir meclis anlayışının var olmasıdır. Yeri gelmişken belirtilmesi gereken bir başka nokta, Millî Mücadele’nin hem bir dış savaş hem de bir iç savaş olduğu gerçeğini idrak etmektir.

Millî Mücadele’yi yürütenleri bir kadro etrafında düşünmek ve milliyetçiler olarak adlandırmak bir başka anlamı da beraberinde getirir. Bilindiği üzere konuya dair en ciddi tartışmalardan biri Mustafa Kemal Paşa’nın mücadeleyi tek başına yürütüp yürütmediğiyle ilgilidir. Akli başında olan hiç kimse bu mücadeleyi tek bir kişiye indirgemez ki zaten Mustafa Kemal Paşa’nın da böyle bir iddiası yoktur.

En son Murat Bardakçı’nın “19 Mayıs: Bir Devlet Operasyonu” kitabı belgeleriyle bu meseleyi aydınlatmıştır. Kitabın temel tezi Millî Mücadele’nin bir kadro eliyle başlatıldığı ve yürütüldüğüdür. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkmadan önce bu kadro eliyle görevlendirmeler yapılmış, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy gibi isimler Anadolu’ya gönderilmiş ve yukarıda zikredilen Karakol örgütlenmesi gibi kuruluşlar tesis edilmişti. Bardakçı’dan önce Sina Akşin’in de bu iddiayı doğrudan olmasa da dillendirir. 19 Haziran’da Amasya’da kurulan ve kendisinin Amasya Askerî Örgütü olarak adlandırdığı Ali Fuat, Refet, Rauf, Cemal ve Mustafa Kemal Paşalardan oluşan bu örgüt Amasya Tamimi’ni yayımlayarak işgalci güçlere karşı ilk ulusal mücadeleyi başlatmış oluyorlardı. Tabii ki bu tür bir anlatı ve vizyonu ortaya koyarken en dikkat edilmesi gereken husus, Mustafa Kemal Paşa’nın katkılarını küçümsememek olmalıdır. Her türlü şartlar hazır olsa dahi dünya tarihinde eşî benzeri görülmemiş olan Millî Mücadele’yi yönetmek ve sonrasında başarılı bir ulus devlet kumak takdire şayan olurdu, kaldı ki Mustafa Kemal Paşa’nın ve Millî Mücadele’nin aleyhindeki koşullar yardımcı olacak koşullardan çok daha fazlaydı.

4. Halk:

Millî Mücadele döneminin son bir aktörü olarak halkı zikretmek gerekir. Her ne kadar benim de dahil olduğum milliyetçi cemahte “bu millet yeri geldiğinde mücadele etmesini bilir” diskuru sıklıkla tekrarlınsa da işin gerçekliğinin hiç de bu kadar kolay olmadığını tarih göstermiştir. Devletin gücü olmasa, kendi rızaları dahilinde dinî değerlerince mukaddes gördükleri Cihad’a dahi katılımları ne ölçüde olurdu sorusu hayli tartışmalıdır. Nitekim gerek Balkan Savaş’ında gerekse de İstanbul’un işgalinde şahit olunan manzaralar her milliyetçinin unutmak isteyeceği cinsten anlatılar sunmaktadır. Evlatlarını Balkan Savaşlarında, Çanakkale’de Yemen’de, Bakü’de, Sarıkamış’ta şehit veren Anadolu halkının yeni bir çatışmaya gücünün kalmadığı da ayrıca bilinmektedir. Bundan ötürüdür ki Müslüman Hintlerden oluşan İngiliz işgalcilerine esaslı bir direniş olmamıştır. Padişahın vizyonunu şekillendiren olgulardan biri de şüphesiz budur.

Peki, nasıl oldu da böylesi psiko-sosyal bir durumda Türk halkı Millî Mücadele’ye destek sağladı? Sina Akşin’e göre bunu sağlayan üç olay mevcuttur: İlki Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey’in idamı, ikincisi İngilizlerin İstanbul’u işgali ve bence en önemlisi Yunanların İzmir’i işgali. En önemlisi diyorum çünkü İngilizlerin de en çok pişman olduğu hadise Yunanların İzmir’e çıkışına izin vermek olmuştur. İngilizlerin Osmanlı üzerinde tahakküm kurması halkın üzerinde son derece sınırlı bir rahatsızlık uyandırıyor. Bir kere İngilizler güçlü bir devletti, haliyle onlara karşı mücadele etmiş olmak ve onurlu bir yenilgi almak kabul edilebilir bir şeydi. Öte yandan İngilizler Mısır, Hindistan gibi coğrafyalarda büyük İslam nüfusunu barındırıyor ve bir ölçüde nasıl hareket edeceklerini biliyorlardı.

Bunların aksine Yunanlar daha birkaç yıl önce tebaa olarak görülüyordu ve Yunan askerleri/Rumlar her yerde zulüm uyguluyordu. Bundan dolayı Yunanların işgalinde halkın bir kesiminde kurtuluşa dair başka çarelerin aranması düşünmesi oluşmaya başlamıştı. Fakat Mustafa Kemal ve Millî Mücadele kadrosu olmasa bu düşünce asla yerel direnişin ötesine geçmezdi.

Kadir Kaan Güler, "İstiklal Savaşı: Aktörler ve Vizyonlar"

<https://www.fikirtepedi.com/tarih/istiklal-savasi-aktorler-ve-vizyonlar/>

(Yayın Tarihi: 30 Mayıs 2024).